

(*Доситејев врт: годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“*, уредници Душан Иванић, Исидора Бјелаковић и Драгана Грбић, Задужбина „Доситеј Обрадовић“, Београд, год. VI, бр. 6, 2018, 319. стр.)

Доситејев врт: годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“, једина је савремена научна периодична публикација која се објављује у Републици Србији у XXI веку, а која је посвећена проучавању српске књижевности XVIII века, односно, како је у „Упутству ауторима за уређење текста“ наведено „У годишњаку *Доситејев врт* објављују се оригинални научни радови из свих области истраживања Доситејевог дела и српске културе 18. века, као и других култура повезаних са Доситејевим деловањем.“ *Доситејев врт* покренут је 2013. године. До броја 4. и 2016. године одговорна уредница *Доситејевог врта* била је Драгана Вукићевић, уредници 4. броја (броја објављеног 2016. године) били су Душан Иванић, Драгана Вукићевић и Драгана Грбић, док су уредници петог и шестог броја *Доситејевог врта* (бројева објављених 2017. и 2018. године) Душан Иванић, Исидора Бјелаковић и Драгана Грбић. Евидентне су, дакле, промене у уредништву *Доситејевог врта*, које су собом донеле и одређене промене не на нивоу композиције, распореда и наслова рубрика (ови чиниоци остали су неизмењени), већ на тематском плану и плану заступљености одређених научних дисциплина. Наиме, у петом и шестом броју, након уласка Исидоре Бјелаковић у уредништво *Доситејевог врта*, поред научних радова и научне критике / приказа из области науке о књижевности, у *Доситејевом врту* заступљени су и прикази и научни радови и из области науке о језику (у петом броју *Доситејевог врта* објављен је приказ Иване Безрукове огледне свеске *Речника славеносрпског језика* који су приредили Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић и Александар Милановић а објавила Матица српска 2017. године, док су у шестом броју *Доситејевог врта*, 2018. године, објављени како научни рад „Напомене о фонолошкој структури докумената архива манастира Савина (18. век)“ Исидоре Бјелаковић, тако и саопштења / научни радови изложени на округлом столу *Српски језик данас*, радови „Српски језик данас“ Слободана Реметића, „Српски језик наш данашњи“ Срета Танасића, „Најбитнији актуелни проблеми српскога језика и писма“ Милоша Ковачевића, „Идентитетска питања Срба у Црној Гори и њихов статус“ Јелице Стојановић и „Греси и огрешења државе и струке“ Славка Гордића.) Ипак, поред евидентног и похвалног присуства радова из области науке о језику, у петом и шестом броју *Доситејевог врта* уочљива је још једна новина – заступљеност научних радова у којима је тематизована српска књижевност друге половине XVIII века, али и, још радикалније, уочљиво је присуство научних радова о српској књижевности XIX века – такав је нпр. рад „Слика Индије у српској књижевности 19. века“ Немање Радуловића. На овај начин, садржина *Доситејевог врта* могла би подсетити на некадашњи часопис *Ковчежић*, чији је поднаслов гласио *прилози и грађа о Доситеју и Вуку*, али будући да данас Вукова задужбина објављује годишњак *Даницу*, специјализован за српску књижевност 19. века, а Задужбина „Доситеј Обрадовић“ објављује годишњак *Доситејев врт*, специјализован за

српску књижевност 18. века, могли бисмо се запитати о разлозима публикавања радова о српској књижевности 19. века у *Доситејевом врту*. Шта је то што оправдава присуство текстова о српској књижевности 19. века у *Доситејевом врту*? Шта је то што овим научним радовима даје легитимитет да буду заступљени у периодичној публикацији из чијег временског оквира они евидентно излазе? Која је то важна поетичка одлика која ове текстове доводи у везу са српском књижевношћу 18. века, чинећи их недвосмисленим и кохерентним чиниоцима Доситејевог тематског круга, односно шта то дозвољава да и радове овог типа сврстамо у „прилоге и грађу о Доситеју“, односно у радове „из области истраживања Доситејевог дела и српске културе 18. века“, како је у „Упутству ауторима за уређење текста“ наведено? У потрази за одговором на ово питање, од помоћи су била запажања Душана Иванића, изнета у тексту „Ка једном облику текстолошких коментара (уз дјела Доситеја Обрадовића)“. У тексту „Ка једном облику текстолошких коментара (уз дјела Доситеја Обрадовића)“, објављеном у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* 2003. године, Душан Иванић приметио је како савремено критичко издање има канонизоване коментаре у којима се сааопштавају подаци о генези, објављивању, стваралачкој и издавачкој историји дела, о изворима и нејасним местима, истакавши како „Мало је, међутим, било настојања да се заснује онај вид коментара који би пратио преобликовање одређеног дјела (или његових дијелова) у новим књижевним творевинама других аутора. Колико нас занима стварни смисао одређеног текста, смисао који је имао на уму његов аутор, или који је потребно да зна читалац, толико би нас могао занимати одјек тога дјела у потоњим, туђим текстовима. Ради се о уочавањима непосредних еквивалената изворног дјела у оквирима текста другог аутора.“ Испитивања интертекстуалних релација између књижевних дела једне националне литературе, односно испитивања веза између генотекста (текста извора) и фенотекста (текста новог књижевног дела) не морају да резултирају коментарима који ће бити објављени у одређеном типу издања, већ ова испитивања могу бити обимнија и могу да поприме облик научних радова, есеја, студија, монографија, или пак могу утицати на сегменте одређених научних радова и начин извођења закључака у њима. Истраживања у овом смеру требало би, по мишљењу Душана Иванића, да буду посвећена значајним, канонским писцима српске књижевности и оним њиховим делима која су имала „широк и дуготрајан, свакако важан утицај у књижевној традицији.“ Као један такав утицајан генотекст Душан Иванић издвојио је аутобиографију Доситеја Обрадовића *Живот и прикљученија*, приметивши „Трагови тога текста расијани су по жанровски разноврсним дјелима, све до средине 19. вијека. Поменимо романе Милована Видаковића, *Мемоаре* Проте Матеје Ненадовића или *Житије* Герасима Зелића.“ Управо на трагу овако конципираних истраживања интертекстуалних веза између *Живота и прикљученија* Доситеја Обрадовића као генотекста и књижевних дела (пре свега аутобиографија, мемоара и путописа) 19. века као фенотекст(ов)а настао је рад „Феномен духа времена у *Описанију живота мога* Саве Текелије и *Житију* Герасима Зелића“ Милоша Гвозденовића, а на овај начин може се протумачити и један сегмент рада „Слика Индије у српској књижевности 19. века“ Немање Радуловића. Одједи идеја

Доситеја Обрадовића, фигура путника и са путовањем повезана просветитељска тежња за сазнањем присутна је и у писмима из Индије првог Србина који је посетио Индију и оставио сведочанство о томе. Наиме, пишући о представама Индије код српских писаца 19 века (Петра II Петровића Његоша, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића, Ђорђа Марковића Кодера, Јована, Војислава и Драгутина Илића, Лазара Комарчића, Чедомиља Мијатовића, Милоша Милојевића, Стефана Верковића, Милана Јовановића Морског, Павела Петровића и Божицара Карађорђевића) Немања Радуловић као првог Србина који је посетио Индију и оставио сведочанство о томе издвојио је сликара Павела (Павла) Петровића, који је у више наврата посетио Индију, а 1845/6 године објавио и четири писма из Индије. У овим писмима Петровић се обраћа својим сународницима, са јасном дидактичком нотом, примећујући „не састоји се сав свет само у Темишвару, Пешти и Бечу“, да би закључио – ко се образовао путовањима, у целом свету се осећа као код куће и свако га поштује. Управо у овом педагошком узношењу путовања, у радости пред сазнавањем нових култура и учењем нових језика, коју истовремено треба поделити са својим народом, у космополитизму који иде заједно с осећајем народности, у сентименталном тону писама, како примећује Немања Радуловић, Павел Петровић „донекле подсећа на Доситеја“. Знатно експлицитније угледање на Доситеја Обрадовића уочљиво је у *Описанију живота мога* Саве Текелије и *Житију* Герасима Зелића, о којима у *Доситејевом врту* пише Милош Гвозденовић. Популарност и распрострањеност аутобиографског жанра у првој половини 19. века сведочи о утицају Доситејевог *Живота и прикљученија* на потоње ауторе, односно појава сразмерно великог броја аутобиографија у првој половини 19. века, према увидима Душана Иванића, „говори и о разгранавану једног облика (афирмација генотекста) и о његовом преображавању.“ Милош Гвозденовић тако наводи како и *Живот и прикљученија* Доситеја Обрадовића и *Житије* Герасима Зелића спадају у тип аутобиографије „који се с правом назива *story of calling* – прича о животном позиву, о животној мисији.“ Даље, монах, научник и путник Герасим Зелић у свом *Житију* формулише визију људске природе која умногоме подсећа на начин на који је Доситеј доживљавао људе – према Доситеју и Зелићу, људи су добри али искушењима искварени, односно, оба аутора заступају становиште према којем су људи по природи добри, а узрок свих зала лежи у непросвећености – Милош Гвозденовић наводи како искривљености и недостатке људског духа Зелић тумачи незнањем, непросвећеношћу, чиме се приближава Доситеју Обрадовићу који је у *Писму Харалампију* тврдио „Само простота и глупост задовољава се всегда при старинском остати. Зашто је друго Бог дао човеку разум, расузденије и слободну вољу него да може расудити, распознати и изабрати оно што је боље?“. Близкост са Доситејем Обрадовићем Герасим Зелић показује и када жели да његово име буде запамћено у роду; попут Доситеја који је у *Писму Харалампију* истакао „Мени ће преко мјере плаћено бити кад когод од мога рода рекне, кад нада мном зелена трава нарасти: Овде лежу његове српске кости, он је љубио свој род, вјечна му памет.“, Герасим Зелић у *Житију* изриче жељу да се цркве у Далмацији „спомену да су имале једнога у Далмацији човека и патриота, који је љубио своје

отечество и желио воопште свијем помоћи и све обдарити.“ Исто тако, Герасима Зелића и Доситеја Обрадовића (али и Саву Текелију) повезује и одушевљење деловањем цара, односно и Доситеј Обрадовић и Герасим Зелић и Сава Текелија нескривено су и отворено показивали опредељење за просвећени апсолутизам – подударност у ставовима Доситеја Обрадовића и Саве Текелије Милош Гвозденовић учача у Текелијином недвосмисленом јозефинизму, израженом кроз похвалну причу о понашању цара Јосифа II за време пожара у Пешти. Такође, човек науке и путник, Сава Текелија обезбеђује значајан статус властитим способностима а не пореклом, чиме се приближава ставовима Доситеја Обрадовића који је у *Животу и прикљученијима* тврдио „Сад се је време преокренуло: учен човек ако ће и пешице ићи сваки га поштује, а неучена видећи гди се вози на вранци 'Вранци вранца вуку' – говоре, и право имаду.“ Ставом да новац треба давати за дизање школа, да треба основати семинаријум, а улагање у црквене установе изоставити, будући оснивач Текелијанума приближава се Доситејевом начелу „Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорце.“. Исто тако, пишући о Доситеју Обрадовићу, Младен Лесковац у тексту „Пред Доситејем“ Доситејево родољубље означава као *делатно и без ружних фраза*. Младен Лесковац пишући о Доситеју Обрадовићу подсећа „Познато је његово држање за првога српског устанка. Живео је тада, најзад релативно удобно и безбедно, у Трсту. Био је већ стар, не више ни сасвим здрав. Па ипак, на прве вести о устанку, узнемирио се, убрзо појурио у Земун. Већ у Трсту он се труди да помогне устаницима. Пише пријатељима: 'Писали су (тј. устаници) и овде, и ишту помоћ...и овде се о томе настоји. И ја сам дао полак од свега што имам, четири стотине форинти'.“ Синтагми *делатно родољубље* коју је поводом Доситеја Обрадовића употребио Младен Лесковац одговарају и запажања Милоша Гвозденовића о *делатном патриотизму* Саве Текелије који, поставши војник (добивши коначно чин потпуковника) жели да оде у Србију и у њој подигне устанак, што се не остварује, међутим, Текелија „шаље мапе за помоћ устаницима у борби и осмишљава пројекат за ослобођење Срба који писмом шаље Наполеону.“ Даље, Милош Гвозденовић примећује да је и Доситеју и Текелији блиска потреба да заокруже простор заједничког културног и језичког наслеђа; а попут Доситеја Обрадовића и Герасима Зелића, и Сава Текелија жели да његово име буде запамћено у роду и „Стога је разумљив и Доситејев и Текелијин циљ писања аутобиографија којима дају своје приватно биће као залог за своје национално јавно деловање.“ Дакле, Милош Гвозденовић у обимном, детаљном, озбиљном раду прати транспозиције и трансформације генотекста (*Живота и прикљученија* Доситеја Обрадовића) у два различита фенотекста (у *Описанију живота мога* Саве Текелије и *Житију* Герасима Зелића). У шестом броју *Доситејевог врта* објављен је и текст „Рајићев *Цветник* и Лаурембергова *Acerra Philologica*: између пансофистичке енциклопедије и средњовековног зборника“ Александре Ивановић, у којем ауторка тумачи Рајићев *Цветник* из 1793. године, као превод и прераду реторичког уџбеника *Acerra Philologica* немачког барокног писца Петера Лауремберга, објављеног 1637. године у Роштоку. И у овом случају, *Цветник* Јована Рајића може се посматрати као фенотекст, а *Acerra Philologica* Петера Лауремберга као генотекст, а Александра Ивановић

с једне стране истиче редакторске измене у односу на изворник, које се огледају у сужавању избора прича (од 700 Лаурембергових до 224 Рајићеве), у промени наслова прича (Лауремберг причама даје наслове којима описује њихов садржај, док их Рајић замењује апстрактним насловима који указују на поуку приче) и у проширивању Лаурембергових штурних моралних коментара оригиналним поукама, док је знатна идејно-стилска промена садржана у одустајању од композиционо-формалне неуређености Лауремберговог дела и опредељењу за чврст систем, кохерентност и изразиту моралистичку концепцију (Рајић претежно одбацује песничке легенде и митолошке приче). Енциклопедијска парадигма, пансофијски идеал свезнања (универзалне мудрости, Петер Лауремберг аутор је и дела *Pansophia sive Paecia Philosophica*, 1633, које је чешком теологу и педагогу Јану Амосу Коменском послужило да изведе термин пансофизам), утицај жанрова попут флорилегија и компендија, велики број библијских цитата, али и уношење прича из *Патерика*, *Физиолога* и *Чудеса Богородице*, сведоче о Рајићевом настојању да у сагласје доведе религију и науку, катехизис и рационална сазнања, у једном делу изразите поетичке, жанровске, стилске, духовне и идејне полиморфности, док намена овог дела опет у присуство дозива Доситеја Обрадовића – наиме, *Цветник* Јована Рајића објављен је на подстицај митрополита Стратимировића, са циљем сузбијања утицаја неблагочестивих Доситејевих *Басана* (иако изречене са недвосмислено негативном конотацијом, речи митрополита Стратимировића о *неблагочестивим* Доситејевим *Баснама* непобитан су доказ распрострањености и утицајности овог облика / модела, као лако уклопивога, преносивога, било самосталног било у обимније књижевне врсте интегративног генотекста). Можда није примерено, али осврћу се за крај на два прилога објављена у рубрици *Ризница*. У питању су моји радови о Тихомиру Остојићу и Доситеју Обрадовићу. Тихомир Остојић један је од првих српских аутора који је одбранио докторску дисертацију о Доситеју на немачком језику. Након доктората Милана Шевића „Dositheus Obradović ein serbischer Aufklärer des XVIII Jahrhunderts“, написаног на немачком језику, одбрањеног „...у Лајпцигу 1888. године код професора Вилхелма Вунта, Аугуста Лескина и Рудолфа Хилдебранда...“, педагог, песник и мислилац Милош Перовић одбранио је на Филозофском факултету Универитета у Цириху 1906. године докторску дисертацију о Доситеју Обрадовићу „Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović“, да би, након Милана Шевића и Милоша Перовића, Тихомир Остојић, на наговор Ватрослава Јагића, поднео, 1907. године, Универзитету у Бечу, дисертацију о Доситеју Обрадовићу, „Dositheus Obradović's Klosterjahre: ein Beitrag zur serbischen Literaturgeschichte des XVIII Jahrhunderts“, у чијем му је преводу на немачки језик помагао професор и пријатељ Јован Грчић. Поред доктората о Доситеју Обрадовићу, Тихомир Остојић приредио је, за едицију „Књиге за народ“ Матице српске, *Доситејеве басне 1* (1894), *Доситејеве басне 2* (1894) и *Живот Доситеја Обрадовића* (1911), написао је такође монографије *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића* (1905) и *Доситеј Обрадовић у Хопову* (1907), а у *Српском књижевном гласнику*, *Бранковом колу*, *Летопису Матице српске*, *Дечијим новинама* и *Споменици Доситеја Обрадовића* објавио

је научне радове и ситније прилоге о Доситеју Обрадовићу („Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополоји“, „На догледу Доситејеве прославе“, „Извор Доситејеве Христоитије“, „Узор наравоученија у баснама“, „Доситејеви стихови“, „Доситеј Обрадовић“, „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“). Приликом рада на докторату „Манастирске године Доситеја Обрадовића“, као и на монографији *Доситеј Обрадовић у Хопову*, за Тихомира Остојића од изузетног је значаја било пријатељство и лепа, колегијална сарадња са архимандритом и настојатељем манастира Хопово, Августином Бошњакловићем, који је подржавао Остојића у намери да пријави и одбрани докторат о Доситеју, који је реорганизовао и уредио манастирску архиву и библиотеку и Остојићу дозволио да из манастирске библиотеке позајми одређене документе о Хопову у време Доситејевог боравка у манастиру. У раду „Трагом монографије *Доситеј Обрадовић у Хопову*: писма Августина Бошњакловића Тихомиру Остојићу“ приређена су и прокоментарисана писма Августина Бошњакловића послата Т. Остојићу у периоду од 1905. до 1921. године, писма која се тичу Остојићевог рада на монографијама о Доситеју Обрадовићу, а као додаци донети су писмо Т. Остојића А. Бошњакловићу и рукописни реверс који је написао Бошњакловић, сведочанство о рукописима које је из манастирске архиве 1899. узео Т. Остојић и у архиву 1907. године вратио, при чему овај реверс пружа прилику да се реконструше временски оквир кад је овом грађом Остојић располагао. Други текст из рубрике *Ризница* „Писмо Михајла Пупина Тихомиру Остојићу и уводни чланак о Доситеју Обрадовићу у њујоршком *Србобрану* (1911)“ доноси текст писма које је Михајло Пупин послао Т. Остојићу 6. јула 1910. године. Као председник Савеза сједињених Срба „Слога“ у Њујорку и члан уређивачког одбора гласила овог Савеза, недељника *Србобран*, М. Пупин затражио је од Т. Остојића чланак о Доситеју Обрадовићу који би *Србобран* објавио 1911. године и којим би била обележена стогодишњица Доситејеве смрти. Остојићев одговор Пупину није сачуван, тако да се не зна да ли је Пупиновом захтеву Остојић одговорио и на који начин, али трагом писма М. Пупина, у Народној библиотеци Србије, у њујоршком недељнику *Србобран*, пронашла сам непотписани чланак „Доситеј Обрадовић 1811 – 1911“, објављен 3 (16) марта 1911. године. Иако овај текст највероватније није Остојићев, до њега сам дошла захваљујући писму М. Пупина и тај текст приређен је са циљем да се покаже у којој је мери обележавање стогодишњице Доситејеве смрти 1911. године имало колективни и интегративни карактер: у њему су учествовали сви слојеви друштва, све државне и црквене организације, ђачка удружења, певачка друштва и појединци, а стогодишњицу Доситејеве смрти тематима, тематским бројевима и појединачним прилозима обележила је како периодика у Србији, тако и исељеничка српска периодика, између осталих часописа, и њујоршки *Србобран*, на челу са М. Пупином.

Сустрет са другим / другачијим прилика је за самоспознају и самоконституисање путујућег субјекта, тога су били свесни путници, научници и просветитељи Доситеј Обрадовић, Сава Текелија и Герасим Зелић. *Доситејев врт*, исто тако, у сустрету са другим / другачијим (са 19. Веком, нпр.) добија прилику за самоконституисање и преображај, кроз

самоспознају, коју је омогућио други. „Само простота и глупост задовољава се всегда при старинском остати.“ Као што смо видели, *Доситејев врт* није „при старинском“ остао, већ се мењао и мења се, на константном је путу, у сталном преображају, у дијалогу са многим епохама и научним дисциплинама, и сâм, као и свака периодична публикација, једна је многострука полилошка структура, *Доситејев врт* шестим бројем прешао је још једну етапу пута, трансформисао се и остао трајно отворен за нове приступе, нове научнике и нове погледе, али задржавајући увек строгу концепцију (на нивоу рубрика), чврст систем (на уређивачком плану) и висок квалитет (на нивоу сваког појединачног прилога, али и на нивоу годишњака као целине).

Милица Ћуковић